

DOI: 10.61491/yk.17.2025.12184

**ეპისკოპოს ანტონის (გიორგაძე)
სამისიონერო მოგზაურობა
თუშეთში, ფშავსა და ხევსურეთში**

**The Missionary Journey
of Bishop Antoni (Giorgadze)
to Tusheti, Pshavi and Khevsureti**

ირაკლი ლორთქიფანიძე

გელათის სასულიერო აკადემია და სემინარია
საქართველო, ქუთაისი

Irakli Lortkipanidze

Gelati Theological Academy and Seminary
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

საქართველოს ეგზარქოს ინოკენტის განკარგულებით, გორის ეპისკოპოსმა ანტონმა (გიორგაძე) 1912 წლის 22 მაისიდან 30 ივნისამდე იმოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, მათ შორის თუშეთსა და ხევსურეთში. ამ პერიოდში (1912-1914) საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ექვემდებარებოდა რუსეთის სინოდს.

ეპისკოპოს ანტონის მოგზაურობა ატარებდა სამისიონერო ხასიათს, რაც იმას ნიშნავს, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია მთიელთა რელიგიურ პრაქტიკას ქრისტიანული გადასახედიდან „არასწორად“ ან „გაუკუღმართებულად“ მიიჩნევდა.

ეპისკოპოს ანტონ გიორგაძის 1912 წლის სამისიონერო მოგზაურობა და მისი ნაშრომი - „ფშავ-თუშეთ-ხევსურეთის რელიგიურ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი“ - წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს მთიანეთის რთულ და წინააღმდეგობრივ სურათს გვიხატავს. ეს ჩანაწერები გაცილებით მეტია, ვიდრე უბრალო საეკლესიო ანგარიში.

ტექსტში ნახსენები „მძიმე სულიერი მდგომარეობა“ და „გაუკუღმართებული წესები“ ეპისკოპოსის გადმოსახედიდან დანახული რეალობაა.

ფშავ-ხევსურეთში არსებული ხევისბერისა და დეკანოზის ინსტიტუციები ხშირად ეწინააღმდეგებოდნენ ქრისტიანული ეკლესიის სწავლებას.

ეპისკოპოსის ჩანაწერებს გააჩნია ეთნოგრაფიული ღირებულება. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი, როგორც მღვდელმთავარი, კრიტიკულია, მისი ჩანაწერები საინტერესოა, რადგან დეტალურად აღწერს იმ ყოფას, რომელიც დღეს ნაწილობრივ დაკარგული ან სახეცვლილია.

საკვანძო სიტყვები: ეპისკოპოსი ანტონ გიორგაძე, ფშავ-ხევსურეთის ეთნოგრაფია, საქართველოს ისტორია.

ABSTRACT

By order of Innokenty, Exarch of Georgia, Bishop Antoni (Giorgadze) of Gori undertook a journey through various regions of Georgia, including Tusheti and Khevsureti, from May 22 to June 30, 1912. During this period (1912–1914), the Georgian Orthodox Church was subordinate to the Russian Synod.

The journey of Bishop Antoni (Giorgadze) was missionary in character, meaning that the Orthodox Church regarded the religious practices of the mountain communities as „incorrect“ or „distorted“ from a Christian standpoint.

Bishop Antoni Giorgadze's 1912 missionary journey and his work – A Religious-Ethnographic Essay on Pshavi-Tusheti-Khevsureti – constitute an important source that depicts the complex and contradictory picture of Georgia's mountainous regions at the beginning of the twentieth century. These records amount to considerably more than a simple ecclesiastical report.

The „grave spiritual condition“ and „distorted customs“ mentioned in the text represent a reality as perceived from the bishop's own perspective.

The institutions of the khevisberi (mountain community elder/priest) and the dekanosi (deacon) existing in Pshav-Khevsureti frequently stood in opposition to the teachings of the Christian Church.

The bishop's records possess considerable ethnographic value. Although the author, as a hierarch, adopts a critical stance, his records are unique in that they describe in detail a way of life that today has been partially lost or transformed.

Keywords: Bishop Antoni Giorgadze, ethnography of Pshav-Khevsureti, history of Georgia.

შესავალი

საქართველოს ეგზარქოსის, ინოკენტის¹ განკარგულებით გორის ეპისკოპოსმა ანტონმა² (გიორგაძე) 1912 წლის 22 მაისიდან 30 ივნისამდე იმოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, მათ შორის თუშეთ(ამჟამად ახმეტის მუნიციპალიტეტი), ფშავსა (ამჟამად დუშეთის მუნიციპალიტეტი) და ხევსურეთში (ამჟამად მცხეთა-მთიანეთის მხარის დუშეთის მუნიციპალიტეტი).

ეპისკოპოსი ანტონი წერს: „ზუნებრივია, რომ როდესაც მე, მართლმადიდებელი მღვდელმთავარი, მივემგზავრებოდი ეკლესიების, სამრევლო-საეკლესიო სკოლების დასათვალიერებლად, ველოდი, რომ იქ დამხვდებოდა თუ გულმოდგინებით არა, ჩვევის წყალობით მაინც დამკვიდრებული მართლმადიდებლური სამრევლო წესრიგი. მომიწია, თავიდანვე შემეჩვია თავი აზრისთვის, საეკლესიო ცხოვრების სუსტ, მიძინებულ პულსზე ამ მაღლობებზე, რომლებსაც არასდროს უნახავთ ეპისკოპოსი. მაგრამ იმან, რაც იქ დამხვდა, ჩემდა

¹ ინოკენტი ბელიაევი - საქართველოს ეგზარქოსი 1909-1913 წლებში.

² ანტონი - ერში ალექსი ლუკას ძე გიორგაძე (1866-1918) - სასულიერო პირი, მქადაგებელი, პედაგოგი, ღვთისმეტყველების კანდიდატი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ერთ-ერთი შემოქმედი - დაიბადა 1866 17 მარტს ქუთაისში. 1878-1882 წლებში სწავლობდა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, 1882-1888 წლებში - თბილისის სასულიერო სემინარიაში. 1889 წლის 12 თებერვალს ხელდასხმულ იქნა დიაკვნად, ხოლო 19 თებერვალს - მღვდლად. სხვადასხვა დროს ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლებში ასწავლიდა საღვთო სჯულს, საეკლესიო გალობასა და სხვ. 1903 წლიდან სწავლობდა ჯერ კიევის, ხოლო შემდეგ პეტერბურგის სასულიერო აკადემიებში, პარალელურად ჩაირიცხა საიმპერატორო არქეოლოგიის ინსტიტუტშიც. იყო საიმპერატორო არქეოლოგიური საზოგადოების წევრი. 1906 წელს მღვდელი ალექსი აღიკვეცა ბერად და ეწოდა სახელი ანტონი. 1907 წელს წარჩინებით დამთავრა პეტერბურგის სასულიერო აკადემია და მიენიჭა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხი. 1912 წლის 15 იანვარს გორის ეპისკოპოსად დაასხეს ხელი და დაინიშნა საქართველოს ეგზარქოსის მესამე ქორეპისკოპოსად. ეპისკოპოსმა ანტონმა 1912 წელს იმოგზაურა ფშავ-ხევსურეთში და შექმნა ნაშრომი „რელიგიურ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი ფშავ-თუშეთ-ხევსურეთი“ [„Религиозно-этнографический очерк Пшаво-Тушинно-Хевсуретий“, 1914 г.], რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალში „Духовный Вестник Грузинскаго Экзархата“, [Тифлис, 1914 г.]. მის კალამს ეკუთვნის მრავალი ქადაგება-მოდგვრება. მიტროპოლიტ ანტონს ურთიერთობა ჰქონდა ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან. ესენი იყვნენ: ალექსანდრე ცაგარელი, იოსებ იმედაშვილი, სოსიკო მერკვილაძე, თედო სახოკია, პეტრე ბარათაშვილი, იპოლიტე ვართაგავა, გრიგოლ ვეშაპელი, ლეილი ჯაფარიძე და სხვ. მეუფე ანტონი აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაში. ის გახლდათ 1917 წლის 12 მარტს განხორციელებული ისტორიული მოვლენის, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის იდეის ერთ-ერთი ავტორი და განმახორციელებელი. 1917 წელს ქუთათელ მღვდელმთავრად დაადგინეს. 1918 წლის 18 სექტემბერს ქუთაისის საეპისკოპოსო სახლში მოულოდნელად გარდაიცვალა (ირაკლი ლორთქიფანიძე, „XIX-XX საუკუნის ეკლესიის ისტორიიდან - ქუთათელი მიტროპოლიტი ანტონი (გიორგაძე) - ცხოვრება და მოღვაწეობა, ქუთაისი, 2023).

სამწუხაროდ და გასაოცად, ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. ვერ ვნახე ფშავ-ხევსურეთში ვერანაირი საეკლესიო-სამრევლო ცხოვრება, ამ ცნების ყველაზე შემწყნარებლური გაგებითაც კი“ (Вестник Грузинского Экзархата, №1, 1914: 6).

ეს ამონარიდი ეპისკოპოს ანტონის მოხსენებიდან ნათლად ასახავს იმ რთულ რეალობას, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს მთიანეთში, კერძოდ ფშავ-ხევსურეთში, არსებობდა. მღვდელმთვარი ხაზს უსვამს, რომ ამ რეგიონებს „არასდროს უნახავთ ეპისკოპოსი“. ეს მიანიშნებს იმაზე, რომ რუსეთის სინოდალური მმართველობის პერიოდში მთიანეთი ათწლეულების განმავლობაში მოწყვეტილი იყო ცენტრალურ საეკლესიო მართვა-გამგეობას.

მღვდელმთვარი აღნიშნავს: „იქ არის ტაძრები, არიან მღვდლები, მაგრამ ხალმა ერც ერთნი იცის და არც მეორენი. ქრისტიანული იდეა უცხოა ფშაველისა და ხევსურის გულისა და გონებისათვის... სამაგიეროდ ხევსური და ფშაველი ინტენსიური ცხოვრებით ცხოვრობს იმ არამართლმადიდებლური რელიგიური იდეით, რომელიც ახლობელი და გასაგებია ამ ბუნების შვილის ველური სულისათვის. მასში გასაოცრად დიდია ზეციური კურთხევის წყურვილი, ზებუნებრივთან ურთიერთობის მოთხოვნილება. მოვინახულე ოცდაორი ეკლესია, რომლებიც თითქმის დავიწყებული აქვთ, ან უფრო სწორად, რომლებსაც არ იხსენებს ხალხი, მაგრამ ამის გვერდით, მთის მწვერვალებზე და გორაკებზე გზად შემხვდა ასობით თავისებური საკურთხეველი მათი პირველყოფილი წარმართული კულტისა...“ (ლორთქიფანიძე 2023: 48-49).

ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ეკლესიები არსებობს, მღვდლებიც დადგენილი არიან, მაგრამ მართლმადიდებლურ ტაძრებში აღსრულებული ღვთისმსახურება ადგილობრივი მოსახლეობისთვის უცხოა, მაშინ როცა „ასობით თავისებური საკურთხეველი“ („ხატები“, „ნიშები“) მათთვის მისაღებია. მთიელისთვის ღმერთთან ურთიერთობა არა ეკლესიის დოგმატიკითა და წირვა-ლოცვით, არამედ ბუნებასთან შერწყმული რიტუალებითა და ე.წ. „ნიშებთან“ კავშირით ხორციელდებოდა.

ფრაზა - „მთის მწვერვალებზე და გორაკებზე გზად შემხვდა ასობით თავისებური საკურთხეველი“ – გვიხატავს იმ პერიოდის ფშავ-ხევსურეთის ნამდვილ სახეს. ეს „ნიშები“ იყო თემის ერთიანობისა და გადარჩენის სიმბოლოები.

ეპისკოპოსი გაოგნებული დარჩა იმით, რომ ქრისტიანულ ქვეყანაში აღმოაჩინა რეგიონი, რომელიც სრულიად სხვა „რელიგიური იდეით“ ცხოვრობდა.

კვლევის მეთოდები

კვლევის პროცესში გამოვიყენეთ შემდეგი მეთოდები:

ისტორიული კონტექსტის შესწავლა: შევისწავლეთ ეპისკოპოს ანტონის მოგზაურობა, როგორც მისიონერული საქმიანობა, სადაც ქრისტიანული მართლმადიდებელი ეკლესია მთის მოსახლეობის რელიგიურ პრაქტიკას „არასწორად“ ან „გადახრად“ განიხილავდა.

ტექსტის კრიტიკული შეფასება: გავანალიზეთ ეპისკოპოსის მიერ გამოყენებული ტერმინები „მძიმე სულიერი მდგომარეობა“ და „გახრწნილი წეს-ჩვეულებები“, რათა გამოვევლინა მისი, როგორც იერარქის, სუბიექტური ხედვა და კრიტიკული დამოკიდებულება არსებული რეალობისადმი.

ეთნოგრაფიული კვლევა: მიმოვიხილეთ ფშავ-ხევსურეთში გავრცელებული ხევისბერისა და დეკანოზის ინსტიტუტები და მათი შეუთავსებლობა საეკლესიო დოგმატიკასთან, რის საფუძველზეც შევაფასეთ ეპისკოპოსის ჩანაწერების ეთნოგრაფიული მნიშვნელობა, როგორც ტრადიციული წეს-ჩვეულებების დამაფიქსირებელი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი.

მსჯელობა

ისტორიულად, მთიანეთში ქრისტიანობა მჭიდროდ იყო გადაჯაჭვული ადგილობრივ ადათ-წესებსა და წარმართულ ელემენტებთან. ეპისკოპოსისთვის, რომელიც კანონიკურ წესრიგს ეძებდა, ეს მდგომარეობა „საეკლესიო ცხოვრების არარსებობად“ აღიქმებოდა.

ის, რაც ეპისკოპოსისთვის „სულიერი ცხოვრების არარსებობა“ იყო, ადგილობრივი მთიელისთვის შესაძლოა ყველაზე ძლიერი რელიგიური განცდა ყოფილიყო, ოღონდ არა საეკლესიო დოგმატების, არამედ ტრადიციული რიტუალების ენაზე.

მეუფე ანტონმა რთული გზის, შორი მანძილისა და დაბრკოლებების მიუხედავად მოინახულა 22 ეკლესია, შეხვდა ადგილობრივ მოსახლეობას, გაეცნო მათ ყოფას, რომლის საფუძველზე რუსულ ენაზე დაწერა ნაშრომი: „Религиозно-этнографический очерк Пшаво-Тушинно-Хевсуретий“ („ფშავ-თუშეთ-ხევსურეთის რელიგიურ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი“), რომელშიც წარმოდგენილია მის მიერ სამისიონერო მოგზაურობის დროს გაკეთებული შენიშვნები. იგი ასევე საინტერესოა საქართველოს ისტორიის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ეთნოლოგიისა და ზოგადად ქართული კულტურით დაინტერესებულ პირთათვის.

მღვდელმთავრის ჩანაწერებიდან ჩანს, თუ რა მძიმე სულიერი მდგომარეობა იყო ზემოთ აღნიშნულ მხარეებში. იგი აღნიშნავს: „რაც იქ დამხვდა, ჩემდა სამწუხაროდ და გასაოცად, ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. ვერ ვნახე ფშავ-ხევსურეთში ვერანაირი საეკლესიო-სამრევლო ცხოვრება, ამ ცნების ყველაზე შემწყნარებლური გაგებითაც კი...“ (ლორთქიფანიძე 2023: 48).

მეუფე ანტონის ეს ანგარიში, მიუხედავად იმისა, რომ რუსულ ენაზე დაიწერა, თავისი არსით არის საეგზარქოსოს პოლიტიკის მხილება. იგი ირიბად ამბობს: „რუსულმა მმართველობამ ვერ შეძლო ქართველი მთიელების სულიერი პატრონობა“.

ეპისკოპოსი ანტონი დაუფარავად საუბრობს და ამხელს ფშავ-ხევსურთა შორის გავრცელებულ რელიგიურ „დოგმებს“, აღნიშნავს, თუ რა გავლენას ახდენს ე.წ. „დეკანოზების“ რელიგიური შეხედულებები ფშაველთა და ხევსურთა ყოფა-ცხოვრებაზე. ის საუბრობს იქაური ქალების დამცირებულ მდგომარეობაზე.

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ თხოვნით სამისიონერო მოგზაურობის დროს ეპისკოპოსმა ანტონმა აღწერა საეკლესიო-სამრევლო სკოლების შენობა-ნაგებობების მდგომარეობა. მღვდელმთავარი წერს: „ასეთი მაღალი იდეის მატარებელი საზოგადოების წინადადება ჩემთვის მით უფრო ფასეული იყო, რადგან დიდი ხანია, თვითონაც მინდოდა ადგილზე მენახა, თუ რას აკეთებს და კიდევ რისი გაკეთება შეუძლია მართლმადიდებლური ჭეშმარიტების ამ კავკასიურ მნათობს“ (Вестник Грузинского Экзархата, №1, 1914: 5).

მეუფე ანტონმა მოინახულა უკანაფშავი (ამჟამად დუშეთის მუნიციპალიტეტი), მუქო (დუშეთის მუნიციპალიტეტი), ბაცალიგო (დუშეთის მუნიციპალიტეტი, ხევსურეთის თემი), ხახმატი (დუშეთის მუნიციპალიტეტი, ხევსურეთის თემი) და შატილი (დუშეთის მუნიციპალიტეტი). დიდი თოვლის გამო სოფელ ახიელში (დუშეთის მუნიციპალიტეტი, ხევსურეთის თემი) მისვლა ვერ შეძლო: „უზარმაზარმა თოვლმა არ მომცა საშუალება ჩავსულიყავი საზოგადოების საბჭოს მიერ დაგეგმილ ერთ-ერთ სამრევლოში, სოფელ ახიელში“ (იქვე).

კულტმსახურები

ეპისკოპოსი ანტონი საინტერესო ცნობებს გვაწვდის რელიგიურ წინამძღოლთა შესახებ.

მკვლევართა თქმით, ფშავში გვხვდება ხევისბერი, ხოლო ხევსა, მთიულეთსა, დუშეთსა და ქართლში – დეკანოზი³.

ეპისკოპოსი წერს: „რელიგიური ცხოვრების ხელმძღვანელები და ღვთისმსახურების შემსრულებლები – უცოდინარი, გაუნათლებელი, მოურიდებელი „დეკანოზები“ და „ხევისბერები“. „ხევისბერებს“, რომლებიც მსახურების მემკვიდრეობითობისა და თვით ამ ინსტიტუტის ჭაღარა სიძველის გამო დარწმუნებულნი არიან საკუთარ მისიაში, ფშავ-ხევსურეთის მოსახლეობის ბნელი მასა თავიანთ მუჭში ჰყავთ მოქცეული. ხევსური წლობით ცხოვრობს მღვდლის გარეშე. გინდ ყოფილა ეს უკანასკნელი და გინდ არა, მისთვის სულერთია. მაგრამ „დეკანოზის“ გარეშე ერთი დღეც არ შეუძლია... იმისთვის, რომ უფრო ახლოს გავცნობოდი ამ ქურუმთა ინსტიტუტს, შევეცადე მენახა „ხევისბერები“. პირველ რიგში, ისინი ღვთისმსახურების აღმსრულებლები არიან. მთელი მისი მსოფლმხედველობა, ყოველდღიური ცხოვრების წესი, მისი სულის ნებისმიერი საზეიმო განცდა – მჭიდროდაა დაკავშირებული ღმერთთან მის წინაპრებისეულ შუამავლებთან, „დეკანოზებთან“ („Вестник Грузинского Экзархата“, №1, 1914:7).

დღესასწაულები

მეუფე ანტონი ხევსურეთში არსებული რელიგიური დღესასწაულების შესახებ წერს: „ერთხელ ხევსურული ეროვნულ-რელიგიური დღესასწაულის მოწმე გავხდი. საღამოდან მოყოლებული ორი ათასამდე სადღესასწაულო სამოსში გამოწყობილი ადამიანი იკრიბებოდა ე.წ. „ნიშებთან“, რომლებიც მრავლადაა მიმოფანტული „თამარ-მეფის“ ახლადნაკურთხი ეკლესიის მახლობლად. საკურთხეველები (ხუთამდე) ეკლესიის გალავანშიცაა მოწყობილი, მაგრამ მე გავეცი განკარგულება, რომ იქ ხალხი არ მიეშვათ“ (Вестник Грузинского Экзархата, №1, 1914: 7-8).

ხევსურეთში ქრისტიანობა და უძველესი ადგილობრივი რწმენა-ტრადიციები ერთმანეთში იყო გადაჯაჭვული. მეუფე ანტონი აღწერს პროცესს, სადაც წმინდა ადგილები („ნიშები“) ეკლესიის გალავანში იყო მოწყობილი. საინტერესოა მეუფის დამოკიდებულება: იგი

³ თ. ოჩიაური წერს: „ხევსურულ *ხევის* ბოლო ხანებში ხევსა, მთიულეთსა, თუშეთსა და ქართლში ძირითადად *დეკანოზი* ცვლის, ხოლო ფშავში ჩვეულებრივ *ხევისბერი* გვხვდება. მეცხრამეტე და ნაწილობრივ მეოცე საუკუნის ავტორები ხშირად ამ ტერმინებს სხვადასხვა მნიშვნელობას აძლევენ და ერთ რომელიმე კუთხეში, მაგ., ხევსურეთში მათ სხვადასხვა ფუნქციების მქონე ხატის მსახურებად მიიჩნევენ, რაც ნამდვილი ვითარების გაგებას აძნელებს“ (ოჩიაური 1954: 120).

გასცემს განკარგულებას, რომ ხალხი ეკლესიის გალავანში მოწყობილ საკურთხევლებთან არ მიუშვან. ეს მიუთითებს ეკლესიის მცდელობაზე, „დაიცვას“ ქრისტიანული სივრცე წარმართული (მსხვერპლშეწირვის) ელემენტებისგან.

იგი აღნიშნავს: „დღესასწაულზე მიჰყავთ ხარები, ხბოები და ცხვრები. „ხევისბერი“ იღებს შესაწირს, წარმოთქვამს თავისებურ ლოცვებს, მაგალითად, ამის მსგავსს: „დიდება ღმერთსა და თამარ დედოფალს. ღმერთო, მიიღე შესაწირი და შეეწიე შემომწირველს“ და ვებერთელა ხანჯლის ერთი მოქნევით თავს კვეთენ ცხოველს. „დეკანოზის“ გაწაფული ხელი ერთ საათში გაუმკლავდა ორიათასკაციანი ბრბოს შესაწირს, 200-ზე მეტი მარტო ცხვარი იქნა დაკლული... იწყება ხორცის ხარშვა და საღმრთო სუფრა, უხვ ტრაპეზს თან ახლავს გვარიანი სმა. სხვათაშორის, გამოიყენება განსაკუთრებული ღვინო ან არაყი, რომლებიც საღმრთო ლუდსახარშში, რომლებიც, ჩვეულებრივ, „ნიშთან“ და ზოგიერთი ეკლესიის გალავანშიც კია მოწყობილი. ლუდის წაღება დღესასწაულიდან ცოდვად ითვლება, ამიტომ საღამოსთვის ადგილი „ნიშთან“ იქცევა ველად, რომელიც მოფენილია ცოცხალი ლეშებით, თავიანთი „დეკანოზების“ თაოსნობით...“ (იქვე).

ავტორი იყენებს სიტყვა „ბრბოს“, რაც მის კრიტიკულ დამოკიდებულებაზე მიუთითებს ამ ხალხური დღესასწაულის მიმართ. იგი აღწერს სისხლიანი მსხვერპლშეწირვის მასშტაბებს (200-ზე მეტი ცხვარი ერთ საათში). ეს ხევსურული „ხატობის“ განუყოფელი ნაწილი იყო, რაც მართლმადიდებლური კანონიკისთვის მიუღებელია, თუმცა მთაში ამას „საღმრთო“ საქმედ მიიჩნევდნენ. ეპისკოპოსი ხაზს უსვამს, რომ ლუდის წაღება დღესასწაულიდან ცოდვად ითვლებოდა. ლუდი იქვე უნდა დალეულიყო. ავტორის შეფასება („ცოცხალი ლეშები“) კი ასახავს მის აღშფოთებას იმ უკონტროლო სმით, რომელიც რელიგიურ დღესასწაულს ახლდა.

ქალისადმი დამოკიდებულება

ეპისკოპოსი ანტონი თავის ნაშრომში წერს ფშავ-ხევსურთა ქალისადმი დამოკიდებულებაზე: „იმაზე, თუ რა კულტურულ გავლენას ახდენს „დეკანოზების“ რელიგიური დოგმა ფშავთა და ხევსურთა ყოფა-ცხოვრებაზე, შეიძლება მეტყველებდეს იქაური ქალების დამონებული მდგომარეობა. ხევსური ქალი – უსაზღვროდ დაბალი არსებაა მამაკაცთან შედარებით. მამაკაცები ზოგჯერ მაინც შემოიხედავენ ხოლმე მართლმადიდებლურ ტაძარში, ქალები კი ეკლესიის გალავანშიც კი არ შემოდიან. თამარ-მეფის ეკლესიის კურთხევისას ჯვრით მსვლელობის დროს მეზობელ მაღლობებზე მრავალრიცხოვან ჯგუფებად მყოფი ქალები შორიდან უცქერდნენ პროცესიას (ლიტანიობას). როდესაც მათი მიმართულებით წავედი სასულიერო პირებისა და მგალობელთა გუნდის თანხლებით, გაიქცნენ. დიდი ძალისხმევა დამჭირდა იმისთვის, რომ შემომეკრიბა ისინი, რათა მოესმინათ ჩემი მიმართვა მათდამი. თუ მამაკაცის დასაფლავებისათვის ერთ მანეთს იძლევიან, ქალისთვის წესის აგებისთვის 80 კაპიკი მოაქვთ“ (Вестник Грузинского Экзархата, №1, 1914: 8).

მეუფე ანტონის ეს დაკვირვება კიდევ ერთ მძიმე, თუმცა ისტორიულად ზუსტ შტრიხს მატებს ხევსურეთის რელიგიურ-სოციალურ სურათს. აქ ჩანს ქალის სტატუსი, რომელიც მკაცრად იყო განსაზღვრული „სიწმინდისა“ და „უწმინდურების“ ტრადიციული გაგებით. მათ ეკლესიის გალავანში

შესვლაც კი ეკრძალებოდათ. მეუფის მიერ აღწერილი სცენა, სადაც ქალები მაღლობიდან, შორიდან უყურებენ პროცესიას, დამახასიათებელია იმ დროისათვის.

ქალების გაქცევა ეპისკოპოსის დანახვაზე შესაძლოა ორ რამეზე მეტყველებდეს: 1) მათ ეშინოდათ „ხატის რისხვის“, თუკი დაარღვევდნენ წესს და სასულიერო პირს (რომელიც ხატის მსახურად აღიქმებოდა) ახლოს გაეკარებოდნენ, 2) მართლმადიდებლური ეკლესიის წესები მათთვის უცხო იყო.

ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს: „თუ მამაკაცის დასაფლავებისათვის ერთ მანეთს იძლევიან, ქალისთვის 80 კაპიკი მოაქვთ“. ეს ციფრები პირდაპირ ასახავს იმ სოციალურ იერარქიას, სადაც მამაკაცი – როგორც მეომარი და ხატის მსახური – უფრო მაღალი ღირებულების მატარებელი იყო, ვიდრე ქალი.

მიუხედავად ასეთი მკაცრი შეზღუდვებისა, ხევსურეთში სწორედ ქალები იყვნენ ტრადიციული ზეპირსიტყვიერებისა და წეს-ჩვეულებების მთავარი შემნახველები. თუმცა სულიერი გადმოსახედიდან მათი მდგომარეობა ნამდვილად „დამონებული“ და არაქრისტიანულად აღიქმებოდა.

„ფეხმძიმობისას ქალი უწმინდურად ითვლება. ნაკელისა და ნაგვის გროვაში ითხრება ფიცრებით დაფარული ორმო, შესასვლელად დატოვებული ღიობით. იქ ათავსებენ ქალს მშობიარობის მოახლოებისას. იმ ადგილას საკვებით შესვლაც კი წაბილწვად ითვლება, ამიტომ საჭმელს შესასვლელთან ტოვებენ. არავითარი დახმარება ბავშვის დაბადებისას არ უნდა იქნეს აღმოჩენილი მთელი 40 დღის მანძილზე. ამ პერიოდის გასვლის შემდეგ დედა ბავშვთან ერთად ტოვებს ორმოს და შედის სახლში. თუ ახლადშობილი ბიჭია, მაშინ დედას სახლის ზღურბლთან უწყობენ შეხვედრას: ქმარი და „ხევისბერი“ დოლით ეგებებიან ვაჟს, იკვლება საქონელი, „დეკანოზი“ ამ საქონლის სისხლწაცხებული თითით ახალშობილის შუბლზე მოხაზავს ჯვარს და ცხვრის სისხლს აპკურებს შებილწულ სახლს. მართლმადიდებლურ მონათვლაზე კი ზოგჯერ მთელი წლების მანძილზე არ ზრუნავენ. თვეში ექვსი დღის მანძილზე ქალი უნდა ცხოვრობდეს განსაკუთრებულ შენობაში, რომელიც სახლის გარეთაა მოწყობილი. შვილის გაჩენის გარემოებები საშინელ კვალს ტოვებს დატანჯული ქალების სახეზე“ (Вестник Грузинского Экзархата, №1, 1914: 8).

ეს მონაკვეთი ასახავს ქალის სოციალურ და ფიზიოლოგიურ მდგომარეობას ტრადიციულ მთიულურ საზოგადოებაში. ყველაფერი, რაც ფიზიოლოგიურ პროცესებთან იყო დაკავშირებული, ითვლებოდა „უწმინდურობად“. ქალის ყოფნა ასეთ გარემოში არ იყო შემთხვევითი. ეს იყო სიმბოლური აქტი – ქალი სცილდებოდა კულტურულ სივრცეს (სახლს), რათა მისი ე.წ. „უწმინდურობა“ ოჯახს არ შეხებოდა. 40 დღის განმავლობაში მარტო ყოფნა, ყოველგვარი ჰიგიენისა და სამედიცინო დახმარების გარეშე, ხშირად ფატალურად სრულდებოდა. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ეს გამოცდილება ქალების სახეზე „საშინელ კვალს“ ტოვებდა – ეს იყო როგორც ფიზიკური დაუძლურების, ისე ფსიქოლოგიური ტრავმის ნიშანი.

ტექსტში კარგად ჩანს, როგორ იყო გადაჯაჭვული ქრისტიანული ტერმინოლოგია და წარმართული რიტუალები: ვაჟის დაბადებისას

შესრულებული რიტუალი (სისხლით ჯვრის დასმა, სახლის პკურება) არის ტიპური მსხვერპლშეწირვა. აქ „დეკანოზი“ და „ხევისბერი“ ასრულებენ არა მართლმადიდებლურ, არამედ თემურ-წარმართულ წესს.

ეპისკოპოსი წუხს, რომ ნამდვილ ნათლობაზე წლობით არ ზრუნავდნენ. ეს აჩვენებს, რომ მთაში „ხატის ყმობა“ და ადგილობრივი ადათი ბევრად უფრო ძლიერი ინსტიტუტი იყო, ვიდრე მართლმადიდებლური ქრისტიანობა.

ეპისკოპოსი ანტონი ამ ტექსტით ამხელს იმ სოციალურ ულმოებლობას, რომელიც ტრადიციის სახელით ხორციელდებოდა. მისი მიზანი იყო საზოგადოების სარწმუნოებრივი განათლება და იმის ჩვენება, რომ „წმინდა წესები“ ხშირად ადამიანურ ტრაგედიებად იქცეოდა. ეს ჩანაწერი არის მტკიცებულება იმისა, თუ რა მძიმე გზა გაიარა ქართველმა ქალმა თანასწორი უფლებების მოპოვებამდე.

დასკვნა

ეპისკოპოს ანტონ გიორგაძის 1912 წლის სამისიონერო მოგზაურობა და მისი ნაშრომი – „ფშავ-თუშეთ-ხევსურეთის რელიგიურ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი“ – წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს მთიანეთის რთულ და წინააღმდეგობრივ სურათს გვიხატავს. ეს ჩანაწერები გაცილებით მეტია, ვიდრე უბრალო საეკლესიო ანგარიში.

ნაშრომის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვიტანოთ რამდენიმე ფუნდამენტური დასკვნა:

1. მიუხედავად იმისა, რომ მთიელები საკუთარ თავს ქრისტიანებად მიიჩნევდნენ, მათ მიერ შენარჩუნებული რიტუალები, მსხვერპლშეწირვა და ხევისბერთა ინსტიტუტი მოწმობს, რომ მთიანეთი ინარჩუნებდა რელიგიურ სინკრეტიზმს⁴.

2. ავტორის მიერ აღწერილი ქალის „დამონებული მდგომარეობა“ და მშობიარობისას მათი იზოლაციის მკაცრი წესები წარმოაჩენს მთის თემის შიდა იერარქიის უმკაცრეს მხარეებს. ეს ჩანაწერები საინტერესოა ეთნოგრაფიული კვლევებისთვის, რადგან დეტალურად აღწერს იმ ყოფას, რომელიც დღეს ნაწილობრივ დაკარგული ან ტრანსფორმირებულია.

3. ეპისკოპოსის კრიტიკული ხედვა და რეაქცია ხაზს უსვამს ეკლესიის მცდელობას, მოექცია ხალხი ქრისტიანული ეკლესიის დოგმატურ ჩარჩოებში და დაეცვა სულიერება.

საბოლოო ჯამში, ეპისკოპოს ანტონის ნაშრომი გვცხმარება გავაცნობიეროთ, რომ საქართველოს მთიანეთი არ ყოფილა მხოლოდ ქვეყნის განაპირა მხარე, არამედ ის იყო ცოცხალი, რთული და თავისებური რელიგიური კულტურის მატარებელი რეგიონი.

⁴ სინკრეტიზმი (ბერძ. συνκρητισμός - გაერთიანება, შეუღლება) - რელიგიის ფორმა, რომელშიც გაერთიანებულია სხვადასხვა რელიგიათა ელემენტები. ხშირად ხდება თეოლოგიისა და მითოლოგიის შერევა.

ეპისკოპოსი ანტონი (გიორგაძე)
სამისიონერო მოგზაურობის დროს, დუშეთი, 1912 წელი

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

ლორთქიფანიძე 2023 – ი. ლორთქიფანიძე, XIX-XX საუკუნის ეკლესიის ისტორიიდან – ქუთათელი მიტროპოლიტი ანტონი (გიორგაძე) – ცხოვრება და მოღვაწეობა. ქუთაისი, 2023.

ოჩიაური 1954 – თ. ოჩიაური, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან. თბილისი, 1954.

Вестник Грузинского Экзархата 1914 – Епископ Антоний (Гиоргадзе), Религиозноэтнографический очерк Пшаво-Тушино-Хевсуретий. Журнал „Вестник Грузинского Экзархата“, 1914, №1.

References and Sources

Lortkipanidze 2023 – I. Lortkipanidze, From history of Georgian Church of the 19th and 20th centuries – Kutateli Metropolitan Anthony (Giorgadze) Life and work. Kutaisi, 2023.

Ochiauri 1954 – T. Ochiauri, From the ancient history of Georgian beliefs. Tbilisi, 1954.

Vestnik Gruzinskogo Ekzarkhata 1914 – Bishop Antoni (Giorgadze), Religious-Ethnographic work: Pshavi-Tusheti-Khevsureti. Journal „Vestnik Gruzinskogo Ekzarkhata“, No. 1, 1914.